

Кам'янець – Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота
магістра

з теми: **«Дидактичні ігри при викладанні історії України в закладах середньої освіти: класифікація, підходи та практика використання»**

Виконала: студентка Іst1 – М18 групи
спец. 014. Середня освіта (Історія)
Приймак Мирослава Романівна

ВСТУП

Актуальність теми навчальних ігор сягає тисячоліть. Ще Платон писав: “Жодну науку вільна людина не повинна вивчати як раб. Потрібно не по насильницькій викладати дітям науки, а через гру, тоді краще побачиш, хто до чого схильний”. Це повною мірою стосується вивчення історії в загальноосвітній школі. У зв’язку з цим актуальність обраної для дослідження проблеми полягає у необхідності встановлення відповідності методики викладання історії в загальноосвітніх школах країни до вимог сучасного життя в умовах зростаючого впливу нових концептуальних поглядів на вивчення історії, збільшення інформативної насиченості навчального матеріалу. Внаслідок цього перед педагогічною наукою постають важливі питання, суть яких зводиться до того, які методичні ідеї потрібно взяти за основу загальнотеоретичних засад розбудови національної школи, як трансформувати ці ідеї щодо специфіки України і в який спосіб впровадити їх в усі галузі педагогічної діяльності?

Відповіді на ці питання набувають особливої актуальності під час організації вивчення курсу історії у школі й у процесі формування системи наукових історичних понять в учнів, адже сама освіта покликана допомогти особистості здобути системні наукові знання.

Одним із шляхів розв’язання цих завдань в навчанні історії є використання методів навчання, котрі передбачають застосування ігор або ігрових елементів у навчально-виховному процесі. Дослідження, пов’язані з розробкою і впровадженням нових технологій, в основу яких покладено застосування ігор, свідчать про наявність у них значних можливостей щодо підвищення ефективності навчання.

Практика показує, що монологічні підходи у висвітленні історичного матеріалу слабо стимулюють учнів до активного сприйняття понятійного апарату, розвитку історичного мислення та уяви, не прищеплюють навички роботи з додатковою літературою, документами загальноісторичного і

краєзнавчого характеру. Застосування ж дидактичних ігор сприяє розвитку цілісності та системності мислення учня, його уяви, мотивації до вивчення історії, дозволяє більш повно забезпечити усі види його пізнавальної діяльності, формувати відповідні уміння і навички, індивідуалізувати процес навчання.

Учні усіх вікових категорій відчують потребу у самовираженні, самоствердженні, а взаємодія під час гри підвищує емоційно-вольову напруженість, стимулює активність і почуття відповідальності. В іграх удосконалюється зорове і кінестетичне сприймання, виробляється уміння володіти ними, розвивається інтелект не лише за рахунок розширення обсягу предметів і явищ, які сприймаються учнями, але й за рахунок поглиблення знань про них.

Гра дозволяє зробити більш динамічним і цікавим процес сприйняття історичних фактів, імен, дат, назв географічних об'єктів, з якими пов'язана та чи інша історична подія. Вона виключає небажане заучування. У грі знання засвоюються через практику. Учні не просто вивчають матеріал, але розглядають його з різних боків, розкладають на різноманітні логічні ряди.

Окрім того, гра вчить культури спілкування, виховує повагу до думок колег по команді, розвиває кмітливість і почуття гумору. Будь-яка гра здатна цілком захопити гравців, загартувати їх, перенести з рамок повсякденного життя в тимчасову сферу діяльності, яка має власну спрямованість.

В ігровій діяльності яскраво виражений етичний зміст, оскільки, попри палке бажання виграти, учасники гри не повинні переступати межі дозволеного. Гра має й естетичне значення, будучи однією з форм дитячої творчості. Естетичний характер гри тотожний прагненню творити, що само по собі поживляє гру в усіх її видах і обрисах.

Отже, орієнтація сучасної системи освіти на розвиток особистості, з одного боку, та на досягнення якісно нового рівня освіченості, з іншого, – вимагають створення нових технологій навчання, що забезпечували б

усебічний розвиток індивідуума та високу якість його знань. На нашу думку, використання дидактичних ігор відповідає цим вимогам.

Предметом дослідження обрано процес вивчення історії в сучасній загальноосвітній школі із застосуванням його суб'єктами активних форм навчання.

Об'єктом дослідження визначено з'ясування місця і ролі навчально-дидактичних ігор при викладанні та вивченні історії в загальноосвітній школі.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та розкрити сутність, особливості і методику організації навчально-пізнавальної діяльності учнів із використанням дидактичних ігор на уроках історії, визначити місце вчителя й учнів у навчальній грі.

Відповідно до мети ставляться такі **завдання:**

- охарактеризувати наукову й науково-методичну літературу та визначити стан висвітлення у ній питання ігрових методів при вивченні історії;
- дослідити сутність, зміст і особливості дидактичних ігор в процесі викладання історії;
- розкрити основні методологічні та методологічні підходи до використання дидактичних ігор на уроках історії;
- висвітлити практику застосування дидактичних ігор з урахуванням дидактичної мети уроку та рівня підготовленості учнів з вивчення минулого.

Методологія дослідження ґрунтується на фундаментальних принципах діалектики і детермінізму та загальнонаукових принципах історизму, об'єктивності і науковості. Реалізація цих принципів підкріплена використанням низки загальнонаукових і спеціально-історичних методів, зокрема: конкретно-пошукового, порівняльно-методичного, історико-хронологічного, історико-аналітичного, історико-системного, структурно-функціонального, порівняльного і описового. Крім того, використано методи

– проблемний, системний, абстрагування, дедукції, індукції, аналізу, синтезу, констатуючий, узагальнення практичного досвіду тощо.

Елементи новизни дослідження полягають у спробі розкрити сучасне наукове бачення сутності ігрових методів навчання в процесі викладання історії України і всесвітньої історії та узагальнити досвід із їх використання науковцями-методистами і вчителями-практиками як засобу підвищення вмотивованості навчальної діяльності учнів загальноосвітніх шкіл щодо вивчення історичного минулого.

Практичне значення дипломної роботи. Результати дослідження можуть бути використані студентами при вивченні курсу “Методика викладання історії в школі”, написанні рефератів, курсових робіт, під час проходження студентами педагогічної практики. Також матеріали дослідження можуть використовуватися учителями при викладанні історії в школі.

Структура роботи: дипломна робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури й додатків. Загальний обсяг роботи становить 111 сторінок, основна частина – 95 сторінок. Список використаних джерел та літератури нараховує 142 позиції.

ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження стало основою для таких висновків:

1. Здійснений історіографічний пошук показав, що обраній темі присвячено значний масив наукової та науково-методичної літератури. Завдяки цьому накопичено фактичний матеріал конкретного досвіду розробки і використання ігрових методів при вивченні історичного минулого. Разом з тим, досі не проведено комплексного дослідження, в якому було б відображено весь комплекс теоретичних, методологічних, методичних і фактографічних аспектів проблеми.

2. В літературі червоною ниткою проходить думка про те, що пошуки шляхів стимулювання учнівського інтересу до вивчення історії переконують: учень погано сприймає готову інформацію, узагальнюючі висновки, в якій би гарній формі вони б не подавались. Одна з особливостей дитячої психології полягає в тому, що вони люблять думати, шукати варіанти відповідей, охоче беруть участь у розв'язанні проблемних ситуацій на уроках. Тому засобом, який може принести дітям радість та успіх, є дидактична гра.

3. Дидактична гра – це форма діяльності, яка допомагає вчителю не тільки урізноманітнювати навчання, але й організувати процес розумового розвитку дитини. Для школяра особлива цінність полягає не тільки в тому, що вона дає йому можливість як загального, так і фізичного, духовного зростання, але й у підготовці до різних сфер життя. Вона наділена ще й дослідницьким змістом, який дає змогу моделювати все те, що існує поза грою. Саме через неї учень швидше знайомиться з правилами та нормами спілкування з оточенням – із світом природи, з людьми; швидше опановує навички і звички культурної поведінки.

4. Практика показує, що якщо спочатку учень цікавиться лише грою, то дуже швидко його цікавитиме пов'язаний з нею матеріал, виникне потреба вивчити, зрозуміти, запам'ятати цей матеріал, тобто, він почне готуватись до участі в грі. Вона дає змогу легко повернути увагу й тривалий час

підтримувати в учнів інтерес до важливих подій, цікавих явищ, на яких у звичайних умовах зосередити увагу не завжди вдається. Вона тренує пам'ять, увагу, допомагає розвивати допитливість, вміння не лише дивитися, а й бачити, логічно мислити, дає змогу індивідуалізувати роботу на уроці.

5. Дидактичні ігри стимулюють учнів до роботи з додатковою історичною літературою. Вони максимально активізують процес пізнання історичних знань, формують в учнів уміння та навички класифікувати й узагальнювати матеріал, застосовувати зіставлення та аналогії, робити висновки, давати об'єктивні оцінки історичним подіям. Причому такий вид діяльності ніяк не перевантажує дитину, навпаки вона значно полегшує сприйняття і засвоєння матеріалу на уроках, породжує “дух творчого горіння”, допомагає учням працювати за покликанням, свідомо визначати свої захоплення.

6. Дидактичні ігри на уроках історії можна використовувати для ознайомлення учнів з новим матеріалом, для його узагальнення і повторення раніше набутих понять та уявлень, їх повнішого і глибшого осмисленого засвоєння, розвитку основних прийомів мислення, розширення кругозору. Ігрові завдання можливо використовувати на самих різних рівнях пізнання: репродуктивному, конструктивному і творчому. Але найефективнішими ігровими завданнями є ті, що використовуються на повторювально-узагальнювальних уроках. Це пояснюється тим, що для застосування таких завдань учні повинні мати запас знань і володіти певними уміннями і навичками, які формуються на уроках історії інших типів.

7. Успіх гри забезпечує передусім учитель, його вміння своєчасно й майстерно вводити дитину в її світ, об'єктивно оцінювати можливості учнівського колективу загалом і кожного його представника зокрема, бачити перспективні напрямки діяльності кожного учня.

Працюючи серед дітей вчителів слід сформулювати для себе головне завдання педагогічної діяльності: “Навчаючи, виховувати особистість”. Це означає, що на уроках треба не тільки давати певні знання, а й працювати над

розкриттям здібностей і талантів, сприяти розвитку моральних якостей дитини, поваги до друзів, однокласників, дорослих, до країни, у якій вона живе, вберегти вихованців від злості та заздрощів, створювати ситуації, в яких виявляються товариська взаємодопомога та взаємоповага. Проведення гри передбачає багатогранність дій, тому цей процес неможливо уявити без взаємодії вчителя й учнів. У ній вчитель стає її учасником, дотримуючись певних правил та виконуючи певні обов'язки. Він підсилює ефект особистісних стосунків учасників гри, організовує їхні дії в єдину колективну діяльність, спрямовує її на продуктивну взаємодію.

Під час застосування такої форми роботи вчитель має постійно контролювати діяльність учнів, спрямовувати її запитаннями чи репліками та непомітно підтримувати дітей, підбадьорювати їх.

8. Надзвичайно важливу роль в ігровій ситуації відіграють правила. Якщо вони заздалегідь не продумані, чітко не сформовані, то це ускладнює пояснення ходу гри, осмислення учнями її змісту, викликає втому і байдужість учнів. Ігрові дії, що регламентуються правилами гри, сприяють розвитку пізнавальної активності учнів, дають їм змогу виявити свої здібності, застосувати набуті знання, вміння і навички.

9. Якою б захопливою не була гра, який би інтерес не викликала вона у школярів, ігрова діяльність в жодному разі не повинна бути єдиною формою навчально-пізнавального та творчого процесу. Вона має дати позитивні результати лише у поєднанні з іншими формами, оскільки вона не може бути джерелом систематичних і точних знань, методами, прийомами виховання творчої особистості учня. Гра – не самоціль, а лише один із засобів у системі формування творчої, допитливої, озброєної знаннями особистості учня.

Загалом, дидактичні ігри є ефективною формою навчання і викладання історії, завдяки чому активізується процес навчання, розвивається творче мислення школярів, формуються навички поведінки в колективі. Дидактичні ігри стимулюють учнів до роботи з додатковою історичною літературою, тренують пам'ять, розвивають кмітливість, логічне мислення, виробляють

вміння застосовувати здобуті знання на практиці. Вони максимально активізують процес пізнання історичних знань, формують в учнів уміння та навички класифікувати й узагальнювати матеріал, застосовувати зіставлення та аналогії, робити висновки, давати об'єктивні оцінки історичним подіям у конкретних життєвих ситуаціях.

Зважаючи на це, на часі удосконалення методичної підготовки майбутніх учителів історії як на історичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, так і в усіх інших закладах вищої освіти України, де ведеться підготовка майбутніх істориків. Можливо, варто було б запровадити спецкурс «Методика використання сучасних методів навчання історії». Варто також приділяти цьому питанню під час педагогічної практики студентів і магістрантів, а також під час науково-методичних семінарів учителів історії й курсах підвищення кваліфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Баханов К. Традиції та інновації у навчанні історії в школі. Дидактичний словник-довідник. Запоріжжя : Просвіта, 2002. 108 с.
2. Державна національна програма “Освіта. (Україна ХХІ століття)” // *Освіта. 1993. № 44-46. С. 1-6.*
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // *Концептуальні засади сучасної шкільної історичної освіти: збірник документів і наукових праць / [за ред. К. О. Баханова]. Бердянськ : БДПУ, 2007. С. 20-26.*
4. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / [автор-укладач Н. П. Наволокова]. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 176 с.
5. Історія України. Всесвітня історія 5–11 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Ірпінь, 2005. 142 с.
6. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори. Москва : Рад. школа, 1955. 369 с.
7. Концепція Нової української школи. 2017 // *URL : <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyya.pdf>*
8. Макаренко А. С. Вибрані твори: в 7 т. Київ : Вищ. освіта, 1954. Т. 4. 478 с.
9. Навчальна програма з історії України та всесвітньої історії. Київ : Шкільний світ, 2001. 88 с.
10. Проект закону України “Про повну загальну середню освіту” від 05.04.2019 р. // *URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH7VG00A.html*
11. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Рад. шк., 1998. 328 с.

12. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори в 2-х т. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1. 423 с.

Література

13. Алексеева Н. Н. Игры на уроках // *Преподавание истории в школе. 1991. № 5. С. 114-115.*

14. Арсієнко Н. Виникнення та розквіт Київської Русі. Нетрадиційні уроки з історії України. 7 клас // *Історія України. 2005. № 39. С. 12-13.*

15. Арсієнко Н. Виникнення та розквіт Київської Русі. Нетрадиційні уроки з історії України. 7 клас // *Історія України. 2005. № 42. С. 16-17.*

16. Бардакова О. П. Урок-гра по темі “Политическая раздробленность на Руси” // *Преподавание истории в школе. 2004. № 4. С. 39-42.*

17. Барнінець О. Класифікація ігрових методів навчання історії з погляду компетентнісного підходу // *Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2011. № 3. С. 14-20.*

18. Барнінець О. Формування предметних компетентностей учнів на уроках історії за допомогою тренінгових ігор // *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки». Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. Вип. 55. С. 36-42 // URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1211/1/Barnin.pdf>*

19. Баханов К. Модель навчання у грі // *Історія в школі. 2000. № 10. С. 12-17.*

20. Баханов К. Навчання у грі: театралізована вистава // *Історія в школах України. 2002. № 5. С. 11-16.*

21. Баханов К. Практика використання ігор у навчанні історії в школі // *2013. Вересень. Спецвипуск. С. 37-44*

22. Баханов К. О. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти. Харків : Основа, 2005. 128 с.

23. Баханов К. О. Організація особистісно орієнтованого навчання. Харків : Основа, 2008. 159 с.

24. Баханов К. О. Професійний довідник вчителя історії. Харків : Основа, 2011. 239 с.
25. Баханов К. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти : Монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. 384 с.
26. Баханов К. А. Театрализованные игры на уроках // *Преподавание истории в школе*. 1990. № 4. С. 91-100.
27. Баханов К. О. Теорія і практика запровадження компетентнісного підходу до навчання історії в школі : Колективна монографія / [К. О. Баханов, С. С. Баханова, О. В. Барнінець, Н. О. Венцева, О. І. Гуренко]. Донецьк : Ландон-XXI, 2012. 519 с.
28. Богданова В. Використання методик розвитку критичного мислення на уроках історії // *Історія України*. 2006. № 9. С. 6-17.
29. Бондаренко Н. П. Дидактичні ігри на уроках історії, як один із шляхів підвищення ефективності пізнавальної діяльності учнів. 2019 // URL : <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:0qVQGXusg3cJ:https://www.slideshare.net/selezengalina/ss-71536338+&cd=11&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
30. Бондаренко Н. П. Тема, над якою я працюю: «Дидактичні ігри на уроках історії, як один із шляхів підвищення ефективності пізнавальної діяльності учнів» // URL : 15.10 2019 р.
31. Борзова Л. П. Дидактические игры // *Преподавание истории в школе*. 2000. № 1. С. 46-48.
32. Борзова Л. П. Игры на уроках истории. Москва. : ВЛАДОС, 2003. 160 с.
33. Борзова Л. П. Игры при изучении нового материала на уроках истории // *Преподавание истории в школе*. 2000. № 3. С. 46-50.
34. Боровець Д. Рольова гра на уроках історії (на прикладі теми «Паризька мирна конференція 1919–1920 рр.») // *Проблеми дидактики історії: зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський*. 2014. Вип. 5. С. 171-175.

35. Бреус О. М. Дидактичні ігри на уроках історії як засіб формування предметно-історичних вмінь. 2015 // URL : <http://gymn14.klasna.com/ru/article/didaktichni-igri-na-urokakh-istoriyi-yak-zasib-for-2.html>
36. Васяева М. Н. Нетрадиционные формы уроков // *Преподавание истории в школе*. 2001. № 6. С. 70-72.
37. Ващук Ю. Загадки і головоломки на уроках історії (8–9 класи) // *Історія в школі*. 2002. № 2. С. 27-29.
38. Використання дидактичних ігор у процесі викладання історії в школі (реферат) // URL : <https://ukrreferat.com/chapters/pedagogika/vikoristannya-didaktichnih-igor-u-protsesi-vikladannya-istorii-v-shkoli-referat.html>
39. Винницкая А. Д. Игры на уроках истории // *Преподавание истории в школе*. 1989. № 4. С. 130-131.
40. Власов В. Методика проведення дидактичних ігор на уроках пропедевтичного курсу “Вступ до історії України: 5 клас” // *Історія в школах України*. 2002. № 2. С. 27-32.
41. Гайсенюк А. К. Самостоятельная работа на уроках истории // *Преподавание истории в школе*. 2001. № 9. С. 42-44.
42. Гольденберг Я. М. Форми й методи активізацій навчальної діяльності старшокласників на уроках історії // *Історія України*. 1999. № 6. С. 10-17.
43. Гон С. Символи як засіб формування образного мислення // *Історія України*. 2004. № 25–28. С. 2-5.
44. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
45. Гра на уроках історії як активна форма навчання // URL: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=788360>
46. Гуляева О. Б. Урок – игра в IX классе // *Преподавание истории в школе*. 1991. № 4. С. 148-149.

47. Гусєва Н. О. Учень як суб'єкт пізнавальної діяльності в контексті викладання теоретичного матеріалу на уроках історії // *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4 (56). С. 99-102.
48. Дмитраш С. Гра як функція культури // *Історія України*. 2000. № 9. С. 8-9.
49. Долбенко Т. Активізація пізнавальної діяльності підлітків: ігрові технології // *Рідна школа*. 2004. № 10. С. 36-39.
50. Драхлер А. Б. Кроссворды на уроках истории // *Преподавание истории в школе*. 2004. № 7. С. 33-41.
51. Дубінський В. А. Методика викладання історії в школі: навч.-метод. посіб. для організації самост. роботи студ. іст. ф-ту. Кам'янець-Подільський держ. ун-т. Кам'янець-Подільський : [б.в.], 2005. 81 с.
52. Дяків В. Г. Ігровий простір як складова життєвого простору дитини // *Історія України*. 2008. № 37. С. 19-22.
53. Желіба О. Використання ігор у навчанні історії // *Часопис наукових праць викладачів історико-юридичного факультету*. Вип. 2 / [відп. ред. і упоряд. Л. М. Мицик]. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2008. С. 148-168.
54. Жорик О. Використання дидактичних ігор у навчанні // *Рідна школа*. 2000. № 4. С. 63-64.
55. Завальнюк О. М., Петров М. Б., Філінюк А. Г. Формування історичного мислення у студентів історичних факультетів університетів // *Актуальні проблеми трансформації соціогуманітарної освіти: зб. наук. праць за підсумками Всеукр. наук.-практ. конф. (4-5 грудня 2003 р.)*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2004. С. 112-117.
56. Загайлов М. Використання активних форм і методів викладання історії в школі (з досвіду роботи) // *Історія в школі*. 2002. № 4. С. 43-44.
57. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / [авт.-укл. Н. П. Наволокова]. Харків: Вид. група «Основа», 2011. 176 с.
58. Єрмоленко А. Дидактичні матеріали. Всесвітня історія. 8 клас // *Історія України*. 2004. № 47. С. 25.

59. Єрмоленко А. Дидактичні матеріали. Всесвітня історія. 8 клас // *Історія України. 2005. № 5. С. 24.*

60. Ігнатенко Н. Методологічні властивості дидактичних ігор при вивченні історії у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) // *Проблеми дидактики історії : зб. наук. праць / [редкол.: С. Копилов (голова, наук. ред.), та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2018. Вип. 9. С. 86-92.*

61. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід : навч.-метод. посіб. / [уклад. : О. Пометун, Л. Пироженко]. Київ : А. П. Н., 2002. 136 с.

62. Камбалова Я. Навчаємося у грі (нетрадиційні види уроків узагальнювального повторення з історії Стародавнього світу) // *Історія в школі. 2006. № 10. С. 41-44.*

63. Камбалова Я., Муценко М. Навчаємося у грі // *Історія в школі. 2007. № 1. С. 36-38.*

64. Карбан Т. В. Використання ігор під час вивчення історії рідного краю // *Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи: науковий збірник. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. С. 124-128.*

65. Кларин М. В. Разработка имитационно-моделирующих игр в современной буржуазной педагогике // *Советская педагогика. 1982. № 3. С. 109-112.*

66. Клещевникова Е. Л. Урок-путешествие в 5 классе "Полисы Греции" // *Преподавание истории в школе. 2003. № 3. С. 35-37.*

67. Кожем'яка О. Всесвітня історія. Ігри з історії Стародавнього Сходу. 6 клас // *Історія України. 2004. № 42. С. 18-23.*

68. Кожем'яка О. Гра при вивченні історії у 6-8 класах // *Історія в школах. 2002. № 1. С. 40-43.*

69. Кожем'яка О. Ігри з історії Стародавньої Греції. Еллінізм. Всесвітня історія. 6 клас // *Історія України. 2005. № 13. С. 22-24.*

70. Кожем'яка О. Інтелектуальні ігри на уроках історії. Харків : Основа, 2005. 144 с.
71. Кожем'яка О. Навчатися і творити граючи: розвиток творчих здібностей учнів на уроках історії засобами гри // *Історія України. 2004. № 19. С. 16-21.*
72. Кожем'яка О., Дяченко Н. Чорнобиль стукає у серце. До 20-ї річниці Чорнобильської катастрофи. (Інтегрована конференція старшокласників) // *Історія України. 2006. № 13. С. 3-20.*
73. Колмаков А. Й. Урок-игра, урок-соревнование // *Преподавание истории в школе. 1998. № 5. С. 114-115.*
74. Коляда І. Урок-суд як вид інноваційних навчальних занять // *Історія України. 2004. № 33-34. С. 18-22.*
75. Короткова М. В. Методика проведения игр и дискуссий на уроках истории Москва : Владос-пресс, 2001. 256 с.
76. Короткова М. В. Нетрадиционные формы уроков // *Преподавание истории и обществознания в школе. 2002. № 7. С. 28-36.*
77. Короткова М. В. Проблемные игры и познавательные задания на уроке истории средних веков // *Преподавание истории в школе. 1991. № 4. С. 137-144.*
78. Кравчук О. Ігрова модель навчання історії // *Проблеми дидактики історії : зб. наук. праць / [редкол.: С. Копилов (голова, наук. ред.), та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2018. Вип. 9. С. 134-148.*
79. Ксьондзик Т. Проблемне навчання як засіб формування культури історичного мислення // *Історія України. 2015. № 43. С. 10-14.*
80. Кучерук Й. В. Учебные игры на уроках истории // *Преподавание истории в школе. 1989. № 4. С. 91-99.*
81. Кущенко Г. В. Уроки-путешествия // *Преподавание истории в школе. 2003. № 3. С. 28-34.*
82. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 667 с.

83. Мала Л. Історичні турніри як одна із форм позакласної роботи. (Сценарій конкурсу-змагання “Історик-ерудит”) // *Історія в школах України*. 2014. № 5. С. 43-44.
84. Марченко М. Дидактичні ігри з історії стародавнього світу (6 клас) // *Все для вчителя*. 2010. № 6. С. 2-9.
85. Мацкайлова О.М. Познавательные игры в курсе истории средних веков // *Преподавание истории в школе*. 1999. № 8. С. 29-35.
86. Машік В. Європа в XI – XVI століття. Брейн-ринг. Всесвітня історія. 7 клас // *Історія України*. 2005. № 12. С. 23-24.
87. Мисан В. Сучасний урок історії: традиція і новаторство: навч.-метод. посіб. Рівне : МЕНУ ім. С. Дем’янчука, 2008. 120 с.
88. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії. Харків : Видавнича група “Основа”, 2005. 124 с.
89. Моргун В., Моргун Л. Використання комп’ютерних технологій в освіті. Вид. «Шкільний світ» Профтехосвіта. 2010. № 12 // URL : <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=788360>
90. Мороз П. Історія Стародавнього світу у кросвордах і чайнвордах. (Дидактичні ігри для 6 класу) // *Історія в школах України*. 2004. № 5. С. 24-26.
91. Муслимова Г. К. Игра “Слабое звено” // *Преподавание истории в школе*. 2006. № 5. С. 67-70.
92. Мыскин В. А. Пиктограммы и игры на уроке истории // *Преподавание истории в школе*. 1990. № 6. С. 90-94.
93. Мясникова Е. Ю. Зарождение демократии в Афинах (урок-ролевая игра в VI классе) // *Преподавание истории в школе*. 2001. № 5. С. 55-59.
94. Нечволод Л. І. Нетрадиційні уроки історії. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. 224 с.
95. Ніраз Ю. В. Розвиток життєвих компетентностей на уроках історії України. Харків : Ранок, 2012. 192 с.

96. Олексин Ю. Вікторина “Козацька”. Історія України. 5 клас // *Історія України. 2003. № 4. С. 8-9.*
97. Олексин Ю. Гра як форма навчання та виховання // *Історія в школах України. 2000. № 4. С. 44-47.*
98. Охредько О. Гра – це діяльність. Дидактична гра на уроках історіїстародавнього світу // *Історія в школах України. № 2. 2005. С. 39-43.*
99. Охредько О. Ігровий компонент на уроках історії Стародавнього світу // *Історія в школі. 2000. № 7. С 34-37.*
100. Павленко Л. Досягнення давньоіндійської цивілізації (Урок-подорож. Всесвітня історія. 6 клас) // *Історія України. 2003. № 46. С. 14-16.*
101. Перун Ю. Кросворди на уроках історії // *Історія України. 2011. № 46. С. 8.*
102. Петрова Л. В. Нетрадиционные формы уроков истории в 5–6 классах // *Преподавание истории в школе. 1987. № 4. С. 20-23.*
103. Печериця Т. Козацька доба в історії України. Історичний брейн-ринг // *Історія України. 2003. № 48. С. 11-13.*
104. Поліщук А. Рольова гра на уроках історії та права // *Історія України. 2003. № 2. С. 12-15.*
105. Поліщук Ю. Й. Використання дидактичних ігор у процесі викладання історії в школі. Тернопіль : ТДПУ, 1998. 72 с.
106. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті // *Історія в школах України. № 6. 2007. С. 3–12.*
107. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
108. Прончук О. Інноваційні технології навчання у вітчизняній дидактиці: історіографічний аспект // URL : <http://dspace.regi.rovno.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/325/1/%D0%A1%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20-%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20.pdf>
(Звернення 27.11.2019 р.)

109. Рудик М. Інноваційні технології навчання як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів // *Історія України*. 2013. № 9. С. 26-29.
110. Семенов В. Г. Дидактична гра як форма навчання // *Радянська школа*. 1989. № 3. С. 61-65.
111. Семечева Н. Зоряний час. Гра з історії для учнів 8-х класів // *Історія України*. 2006. № 5. С. 19-22.
112. Сивкова Т. Н. Играем в “Умников и умниц” // *Преподавание истории и обществознания в школе*. 2003. № 1. С. 17-22.
113. Сіркізіук В. В. Основи національного виховання. Кам’янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. 304 с.
114. Сторожев В. Історичні загадки на уроці // *Історія в школах України*. 2010. № 2. С. 38-40.
115. Ткаченко В. М. Використання методів і прийомів розвитку в учнів критичного мислення на уроках історії і правознавства // *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4 (56). С. 178-183.
116. Терещенко К. Інтелектуальні ігри на уроках історії (на прикладі уроку-гри “Руїна: причини, наслідки, уроки. 8 клас”) // *Історія в школі*. 2000. № 10. С. 18-21.
117. Тоболін В. Піктограми на уроці історії // *Історія в школах України*. 2000. № 2. С. 36-39.
118. Тодосійчук В. Формування предметних та ключових компетентностей учнів на уроках історії // *Історія України*. 2009. № 18. С. 10-13.
119. Трефяк Я. І., Новицький І. В. Термінологічні диктанти, дидактичні та інтелектуальні ігри на уроках історії. 7 клас. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 72 с. // URL : <http://mandrivets.com/product/terminologichni-dyktanty-dydaktychni-ta-intelektualni-igry-na-urokah-istoriyi-7-klas/>
120. Троицкий Ю. Дети пишут историю (инновационная технология исторического обучения) // *Преподавание истории в школе*. 1999. № 1. С. 24-27.

121. Трофимова О. В. Нетрадиционные формы урока и социализация учащихся // *Преподавание истории и обществознания в школе*. 2003. № 1. С. 17-22.

122. Турянська О. Визначення функцій, мети та змісту історичної освіти: соціокультурні та особистісно орієнтовані засади вибору // *Історія України*. 2004. № 37. С. 14-15.

123. Урок-гра на уроках історії в загальноосвітніх школах // URL : <https://www.google.com.ua/search?source=hp&ei=DVz6XcPQIuf3qwHngqqABg&q=%D0%A3%D1%80%D0%BE%D0%BA-%D0%B3%D1%80%D0%B0+%D0%BD%D0%B0+%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%85+%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97+%D1%83+%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%85+%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D1%85+&oq>

124. Урок-гра на уроках історії у загальноосвітніх школах // URL : <https://allbest.ru/k-3c0b65635a2ad68b5c43a89421306d26.html> (15.10.2019 р.)

125. Фідря О. Урок-гра “Рекламне туристичне агентство” // *Історія в школах України*. 2010. № 2. С. 38-39.

126. Філінюк А. Г. Історичні дисципліни в стандартах вищої освіти в умовах сучасних державно-політичних і цивілізаційних викликів // *Проблеми дидактики історії : зб. наук. пр. / [редкол.: С. А. Копилов (наук. ред.) та ін.]*. Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2016. Вип. 7. С. 86-98.

127. Філінюк А. Кадрова і теоретико-методологічна складова підготовки фахівців на історичному факультеті Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : досвід, проблеми, перспективи // *Проблеми дидактики історії : зб. наук. пр. / [редкол.: С. А. Копилов (наук. ред.) та ін.]*. Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2018. Вип. 9. С. 3-14.

128. Формування історичного мислення в учнів при вивченні історії України: метод. поради вчителям / [Філінюк А. Г., Журко О. І. Сорокати В. М. та ін.]. Хмельницький : Хмельн. обл. ін-т удоск. вчител., 1994. 58 с.
129. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ : Видавничий центр “Академія”, 2002. 528 с.
130. Фрейман Г. Концептуальні основи формування життєвих концепцій школярів на уроках історії // *Історія України. 2014. № 37. С. 14-15.*
131. Хінева А. Формування основ компетентностей учнів у процесі історії // *Історія України. 2010. № 43. С. 7-9.*
132. Христенко Л. М. Использование нетрадиционных форм работы // *Преподавание истории в школе. 2001. № 6. С. 52-56.*
133. Чубукова Т. А. Игра “Что? Где? Когда?” на уроках // *Преподавание истории в школе. 1990. № 4. С. 115-116.*
134. Шамрай О. Українські землі у II половині XVII століття. Урок – КВК у 8 класі // *Історія України. 2003. № 6. С. 12-13.*
135. Шимановський М. Рольова гра у викладанні історії // *Історія України. 1999. № 34. С. 10-11.*
136. Шинкаренко І., Пелехать І. “Колесо історії”. Інтелектуальна гра для учнів 10-11 класів // *Історія України. 2006. № 14. С. 15-18.*
137. Шкарупа Т. Ігровий компонент на уроках історії // *Історія в школі. 2006. № 1. С. 45-46.*
138. Шогин В. В. Методика преподавания истории в школе: новая технология личностно-ориентированного исторического образования: учеб. пособ. Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. 475 с.
139. Шульгіна О. Історичний калейдоскоп. Гра-змагання // *Історія України. 2005. № 19-20. С. 15-16.*
140. Щербань П. Застосування ігрових технологій в освіті: історія і перспективи // *Витоки педагогічної майстерності. Сер.: Педагогічні науки. 2014. Вип. 13. С. 286-291.*

141. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во ХНАДУ, 2017. 324 с.

142. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. Київ – Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2007. 1736 с.; іл.